

BEZIZNIMNOST OSNOVNIH MORALNIH NORMI

Dr Jordan KUNICIC

Činjenica se ponavlja do dosade: Moralka doživljuje tešku krizu. Razumljivo je da se nad pacijenticom nadvijaju zvani i nezvani liječnici. Ipak, svim su nezvanim ili samozvanim liječnicima neke teze zajedničke. Tako svi naglasuju potrebu da se moralne norme moraju ravnati prema evolutivnom karakteru ljudske zbiljnosti. To znači da se moralna svijest mijenja. Dobro ili zlo s moralnog gledišta određuje se prema sredini ili civilizaciji kojoj pripadaš, ili s ugla socijalnih posljedica ili prema zahtjevu statistike činjenicâ. Idući tim putem moralka bi bila efikasna. Priznala bi iznimke, jer konkretnost je vrlo različita i komplicirana.¹

Drugi će reći da u određivanju koji je čin dobar ili zao treba gledati da li donosi uistinu dobre rezultate ili ne. A to se verificira na iskustvu, bilo osobnom bilo kolektivnom, npr. ako spolni akt prije braka može učvrstiti u ljubavi, može se i odobriti. Tako i kontracepcija postaje prihvatljivom, ako je tako efikasna da može stvoriti harmoniju u braku. Isto tako se može odobriti i rastava braka ako partneri u pojedinom slučaju u drugom braku mogu naći sebe, razvijati svoju osobnost i sl. Samo one zabrane imaju mjesta koje su utemeljene na iskustvu, na znanosti, na modernim tekovinama kao što su: demokracija, sloboda, socijalne reforme. Norma je djelovanja: konkretna efikasnost ili uspjeh u rješenu konkretne zavrzlake. Nova je moralka efikasna, dinamična, konkretna.²

Kod nas se pojavljuju analogne ideje, iako s drugog aspekta.³ Opća je danas tendencija kod onih koji ne stavljaju na prvo mjesto naučavanje Crkvenog učiteljstva upravo u nekom *relativiziranju morala*. Pri tome ne razlikuju s dovoljno pažnje ono što se ne mijenja od onoga što je podložno promjenama, drugim riječima: ne luče konstante od varijanti. Ako je istina, a jest, da se mnoge stvari i na raznim sektorima

¹ Ignace Lepp, LA MORALE NOUVELLE, 1963, pa Marc Oraison, UNE MORALE POUR NOTRE TEMPS, 1964, i John Giles Milhaven u djelu VERS UNE NOUVELLE MORALE CATHOLIQUE, 1972, i neki drugi, idu skoro istim putem. Zajedničko im je neko relativiziranje morala. Zajednički brane tzv. »iznimke« kao da su to neke vrste dispense koju daje Bog ili bi mogla dati Crkva.

² J. G. Milhaven osobito insistira na efikasnosti nove moralke i hvata se svim silama raznih defekata prošlosti da bi iz njih zaključio na iste kao moguće *norme* u prospektivnom smjeru. Imam o njegovu djelu posebnu studiju, i nadam se da ću je prvom prigodom objelodaniti.

³ Crpim ove citate kod nas iz BS br. 4 (1972) str. 381–389. Pisac nastoji tu raspravljati s moralno-teološkom preokupacijom. Ako navodim doslovice pišćeve riječi ne želim uopće raspravljati, niti ulazim u pitanje da li i koliko su te riječi odraz pišćeve nutrine, uzimam ih kao formulirane, prema tome zaokružena smisla, pa, ako su nepotpuno ili neprecizno formulirane želim upozoriti na mogućnost krivog tumačenja ili zastranjenja.

mijenjaju, istina je također da su mnogi elementi koji ne podliježu promjenama. Sve istine bliže Kristovu misteriju sudjeluju i u njegovoj stalnosti (GS br. 10).

1. Prilaziti sa znanstvene strane kompleksu ljudske moralnosti, kušati ga proanalizirati, neminovno dovodi do toga da nađeni odgovor u isto vrijeme bude znak nekog raskoraka između Crkve i znanosti. »Napetost će postajati sve veća, a stav Crkve sve nevjerovatniji« (str. 382).

Teolog se pomiruje s činjenicom da će uvijek postojati neka dijalektika između nebeske i ovozemne mudrosti (1 Kor 1, 19—24; 2, 6—7; Mt 11, 25 itd.). Konačno, to je onaj predviđeni »znak protivljenja« (Lk 2, 34), a to je Kristova osoba i njegova nauka. Međutim, Krist se ne može odreći svoga božanskog poslanja; Crkva se ne može odreći sebi povjerene misije.

Krist je odrješito naglasio da treba propovijedati sve i onako kako je on naredio (Mt 28, 20). Tko krivo nauči samo jednu od najmanjih zapovijedi bit će najmanji u kraljevstvu nebeskom (Mt 5, 19). U vjeri se ne radi o slobodi raznolikih mišljenja obzirom na suštinu same vjere, na njezine dogme, temeljne istine, jasno izraženu nauku. Tu ne može biti »da« i »ne« (2 Kor 1, 17 sl).

Napetosti će biti i u samom načinu izražavanja, ali Crkva će uvijek tražiti ispravno izražavanje, i to: da se izbjegne relativizam — da se uzdrži tradicija koja je uzela terminologiju »ex vera rerum creatarum cognitione« — da se sačuvaju neki izrazi, od raznih koncila nekako već posvećeni. Tako se izražava Crkveno učiteljstvo (Denz 3881 sl).

Crkva zastupa bezuvjetni značaj riječi. Ona nikada ne smije govoriti o svetosti, o djevičanstvu, o siromaštvu, o posluhu i o drugim evanđeoskim vrednotama drukčije nego je govorio Krist. Istinska se riječ vjere poznaje po plodovima kojima vodi. Ne može od Boga doći riječ koja navodi vjernike da izgube smisao evanđeoskog odricanja, koja ne naviješta spolnu čistoću i sl. I Crkva želi da se vjerske istine naviještaju bez kolebanja, jer vjera je svjetlo i snaga. Treba odstranjivati od vjernika »hrpu nepouzdanosti, nesigurnosti i sumnja koje zadiru u bit vjere« (Pavao VI u QUINQUE IAM ANNI od 8. XII 1970).

Izvjesno je da će između Crkve i svijeta uvijek opstojati neka napetost. Ona zna da su pojedinci u Crkvi i kroz prošlost pokazali da su nevjerni (GS br. 43). Zna da i danas vlada veliki raskorak između uzvišenosti Riječi koju naviješta i slabosti svojih propovjednika, učitelja ili onih kojima je Riječ povjerena. Te defekte treba liječiti (ist. mj.), jer slab vjerski odgoj, krivo iznošenje crkvene nauke, nedosljednost u praktičnom životu uistinu ponekad sakrivaju autentično lice Crkve (GS br. 19) ,ali ostaje istina da se teologija temelji kao na vječnom temelju na pisanoj riječi Božjoj, nerastavljivoj od svete predaje.

Kada upiremo prstom na nesuglasje s nekim tobožnjim zahtjevima znanosti prije svega moramo biti na čistu da li se doista radi o objektivnim ili samo proizvoljnim prizivima na znanost. Sjetimo se kako su mnogi apelirali na znanost da opravdaju abort, kontracepciju i sl., ali Crkva je odgovorila da ne odstupa od svojih pozicija, jer između načina kako ćemo gojiti autentičnu bračnu ljubav i prenositi život ne može opstojati kontradikcija (GS br. 51). Tko nalazi kontradikciju, taj ne shvaća božanski zakon o načinu prenošenja života. Vjerujem da će i na

tom području napetost ostati, ali Crkva bi izdala svoju misiju kada bi zaniijekala vrijednost trajnih normi i popustila ukusu svijeta ili niskim ljudskim prohtjevima.

I ostati će nesuglasje obzirom na ono što je u Crkvi nebitno, akcidentalno, ovisno o raznim okolnostima. Ako se ne razlikuju dva sektora: ovaj promjenljivi i onaj nepromjenljivi, nastupit će utrka za »istinama« koje sada konveniraju, koje su prolazno korisne, a koje će sutra biti nekorisne, pa ih nećemo niti smatrati istinama. U tome raspoloženju lako je zapasti u zabludu da istina ovisi o znanstvenim i tehničkim promjenama i onda kada se radi o osnovnim moralnim normama. »Odatle će se početi izvoditi kako ne postoje nikakvi moralni običaji i stavovi koji bi se mogli opravdati, a to razara bit i ruši temelje morala, koji je postao sociologijom ili higijenom.«³

Tu se bez mnogo truda može otkriti još jedan negativan stav nekih u odnosu prema Crkvi. Kao što se u prošlosti dešavalo da se branilo ponekad i neobranjivo, danas se dešava da se obezvrjeđuje utjelovljena Crkva kao da je ona neko grešno tijelo, nedostojna majka, sjena Evanđelja i nepodnošljiva institucija. Te optužbe vrlo dobro razumiju protivnici. Oni se raduju. U tom stavu vjernika oni nalaze opravdanje za svoju nevjeru. »Mučno je gledati kako sin daje pljusk materij koja ga je nosila u svom krilu« (isti, isto mj., str. 98).

2. »Ljudi prosuđuju dozvoljenost ili nedozvoljenost nekog čina vodeći računa o svim njegovim posljedicama, željenim i neželjenim, posrednim i neposrednim« (str. 382).

Rekli bismo da se ovdje radi o činjeničnom stanju, ili o konstataciji, ili utvrđenoj činjenici kojim se kriterijem ljudi rukovode u moralnoj kvalifikaciji svakog pojedinog svjesnog čina. Dakle, da se radi o motivaciji obzirom na posljedice, i to na sve posljedice. U teološkom žargonu mogli bismo reći da se radi o učincima koje proizvodi čin. Odmjeruju se željeni i neželjeni učinci. Oni posredni i oni neposredni. I, uočivši sve te posljedice, prosuđuje se i kvalificira čin kao dopušten ili nedopušten.

Ako se radi o činjeničnom stanju, tj. ako se time misli reći da se to uistinu tako dešava u zbilji, trebalo bi to dokazati, verificirati, utvrditi to činjenično stanje na bazi statistike, anketa i drugih metoda egzaktnih ili pozitivnih znanosti (ne filozofskih). A ne vidi se uopće ikakva mogućnost da se takvo stanje utvrdi, jer toliko tražiti od ljudi izgleda pretjerano. Niti — općenito govoreći — ljudi to mogu činiti, niti to čine. Gdje im je sposobnost, vrijeme, gdje poznavanje prilika da mogu stvoriti takav sud? Tko može uistinu predvidjeti sve posljedice svoga čina? Kada bi opstojao samo jedan čovjek na zemlji, kada ne bi u svemiru vladao zakon interakcije i interdependencije, odnosno kada čovjek u svom djelovanju ne bi bio izložen nepredviđenostima, odstupanjima od redovitog kursa zbivanja, i kada bi imao dovoljnu moć koncentracije možda bi se moglo nešto od te tvrdnje zadržati, ali tu tvrdnju uopćiti, generalizirati, zastupati je kao neki zakon i sl., ne čini se da je u skladu sa znanstvenim dokazivanjem.

Što je moralno kvalificiranje? Valoriziranje? To je u krajnjoj liniji *kreposno postupanje*. Uočiti sve okolnosti, odmjeriti sve ZA i PROTIV,

³ J. Guitton, ŠTO VJERUJEM, Zagreb 1972, str. 97.

pa postupiti drukčije značilo bi počinjati neko samoubojstvo vlastitog dostojanstva. Kada bi doista čovjek sagledao sve nepoželjne posljedice svoga čina, uvidio bi da je najgora posljedica vječno osuđenje. Tko bi imao interesa da sagriješi? Ali čovječji se život odvija u znaku neke nejasnoće, ambivalencije, pa čovjek doživljuje neuspjeh, poraz, greške i grijehe upravo jer je čovjek: ograničen, nesavršen, počesto površan, pod utjecajem emocija, strasti itd.

Raspravljajući o dopuštenosti ili nedopuštenosti čina boravimo čisto na moralnom području. Tražiti čime se pojedinci rukovode ili motiviraju u svojim činima znači tražiti »oko duše«, nakane, nevidljive ciljeve. Kako dijete dolazi do moralnog kvalificiranja pojedinih čina? Koji je put invencije na moralnom području? Opća i svima dostupna empirija će vjerojatno bez odlaganja pristati uz ovaj sud: »Više ljudi može doći do istine učeći se od drugih, nego pronalazeći od sebe. Više će svaki pronalazač naučiti od drugoga, nego iznaći od sebe...« Mnogo će čovjek i sam pronaći, ali to može biti jedino na bazi »dugog iskustva«.⁴

Prenesimo pitanje na sticanje moralnih kreposti. Kako se one u praksi stječu? Navikom ili privikavanjem. To je očito sredstvo sticanja neke umjetnosti ili kreposti. Otud izvire vrijednost zakona, nagrada, kazna i sl. Možemo li ustvrditi da u tom praktičnom postupanju čovjek doista uvijek prosuđuje što je dobro a što zlo osvrćući se na sve posljedice? Nemoguće. Većina ljudi slijedi ono što im donosi sjetilno iskustvo, sjetila, što traže osjećaji, strasti, i upravo zbog toga u međuljudskim odnosima ima više nereda nego u odnosima međukozmičkih bića. Noosfera u praktičnom djelovanju nema kod ljudi prvu riječ, nego niža sfera. Tko je ikada konstatirao ili mogao konstatirati da se ljudi u zbilji ravnaju prema zahtjevima objektivnih razumskih zahtjeva?⁶ To bi bio neki pretjerani optimizam.

Kršćanski mislilac ne smije zatvoriti krug ispitivanja posljedica ili učinaka na vremensko-prostorne modele. Duhovne, nadnaravne posljedice su mjerodavnije. To nas uči prioritet koji moraju uživati interesi duše. Znači da činjenično utvrđene posljedice, koliko su doista utvrđene, ne prelaze u aksiome, u norme, u moralne uzore. Poviše činjeničnih kriterija treba tražiti one koji *moraju* rukovoditi ljudskom djelatnošću, jer čovjek je pozvan iznad sebe u Nadživot. A kriteriji moralnog kvalificiranja za ostvarenje toga poziva su različiti od onih kojih se ljudi redovito drže. Teženje prema Nadživotu je zapovijed. Time pod zapovijed spada i moralno kvalificiranje pojedinih čina. Čovjek je u kršćanskoj atmosferi pozvan da trajno sebe nadilazi, da bude više čovjek, da se nekako pobožanstvenjuje. Ali tko može zahvatiti svojim okom te nadnaravne posljedice čina? I po njima se ravnati? To je dano savršenima, a običnim je smrtnicima to trajni ideal, cilj. Prema njemu moraju ići. Uvijek bez preuzetnosti. Svjesni svoje slabosti. I zapreka što im stoje na putu.

Koje opće principe ljudi primjenjuju na praksu? Što ih vodi u moralnom valoriziranju pojedinih čina? Bezbrojni motivi, ciljevi. Za kojim posljedicama teže? Bezbrojnima. To je nekada korist, nekada na-

⁵ Sv. Toma, IN ETHICAM AD NICOMACHUM ARISTOTELIS, br. 246.
⁶ Isti, I P q. 49, art. 3 ad 5.

slada, nekada razne duhovne vrednote, nekada čisto grešni motivi. Upravo u tome i jest problem: da se uzmu pred oči one posljedice koje čovjeka doista čine čovjekom, kršćaninom. *Mjerodavne su one posljedice koje ga humaniziraju i diviniziraju*. Ali općenito se može reći da svatko odabire ono što mu pribavlja neko dobro, što mu donosi neki boljitak, neki plus, tj. ono što ZA SEBE smatra dobrim, korisnim. I tako se kriterij moralne kvalifikacije ne gubi u nekoj matematici ili proučavanju posljedica (one o nama u većini slučajeva isključivo i ne ovise), nego u *atrakciji dobra ili vrijednosti i reakciji s naše strane*. Nemoguće je da bi netko postupao tako da radi što zna da mu donosi neugodnosti ili neželjene posljedice.

3. »Ljudi su općenito proti rastave braka, ali će je u nekim slučajevima opravdati upravo prema posljedicama koje bi nastale ako do rastave ne dođe... Na snazi su moralna načela koja iskristalizirano javno mišljenje općenito prihvaća, ali dozvoljava veće ili manje iznimke« (str. 383). Kada se zastupa beziznimnost moralnih normi »konačni je priziv uvijek autoritet, uglavnom Objave« (ist. mj.).

Pitali su Isusa da li je dopušteno otpustiti ženu »barem s nekog razloga«. Isus je odgovorio pozivom na praiskonski zakon o jedinstvu i nerazrješivosti ženidbe i zaključio je beziznimnom normom: »Što je Bog sjedinio, neka čovjek ne rastavlja« (Mt 19, 6).

Isusu je bilo dobro poznato da bi u nekim slučajevima rastava ženidbe za pojedince značila neke ovozemne prohibitke. Umnožio bi se, recimo, ljudski rod. Supruzi bi uživali veće zadovoljstvo, neku ovozemnu sreću. Uza sve to on se priziva na beziznimnu normu. On naglasuje ono što ne predviđa nikakve iznimke. Jer u moralnom svijetu manje je važno što se događa u ovom ili onom pojedinom slučaju od onoga što se događa *redovito*. I prema ovome se stvaraju norme, a ne prema iznimkama.

I vjernicima je poznato da bi u kojem slučaju bilo bolje — sudeći po ljudsku — da dođe do rastave. Međutim, oni znaju za istinu proglašenu od Krista. Oni znaju za zabranu. I oni ne pristaju uz rastavu. Ovo nepristajanje uz rastavu nego nastavljanje zajedničkog života, koji je težak, oni mogu prebaciti u svijet drugih vrijednosti. I moraju. U tom slučaju nastaje kompenzacija. I oni se ne tuže. Ne smiju se tužiti. Jer beziznimna norma predstavlja nešto stalno, Božju volju. Prema tome, od velike je važnosti znati da li je to iskristalizirano mišljenje mjerilo prosuđivanja vjernika ili onih koji ne vjeruju?

Govori se u tekstu da se beziznimnost morala »uvijek« svodi na autoritet, odnosno na Objavu. Je li to doista tako? Ako je to tako, ne možemo govoriti o objektivnom redu morala u naravnoj sferi. I oni koji ne vjeruju, kao što je bio Aristotel, tvrde da je idejna valorizacija nekih čina takva da oni *u svom pojmu* predstavljaju nešto negativno, defektno zlo. Kod njih nije važno kakve posljedice proizvode, niti je važno kada, kako, u kojim se okolnostima izvršuju, ti se čini ocjenjuju kao diskvalifikacija čovječje humanosti, npr. radovati se tuđem zlu, zavidjeti i sl. U konkretnoj sferi djelovanja imamo npr. preljub, ubojstvo i druge zle čine pa ni kod njih nije važno kako se obavljaju, u kojim okolnostima, jer oni uvijek predstavljaju barem neko prividno zlo, grijeh.⁷

⁷ Isti, kako ad 5, br. 329.

Kako su ljudi došli do općih moralnih načela? »Ljudi intuitivno u samom činu spoznaju donekle što odgovara njihovoj naravi, pa se onda tijekom stoljeća na temelju *iskustava* još više uvjere da ravnanje prema toj intuiciji savjesti, ima za njih kao ljude dobre posljedice i onda na jedan način formuliraju ta pravila ponašanja« (str. 383).

Vjekovna je istina, kao posjed moralista, da niti je ispravan moralni empirizam koji moral svodi na deskriptivno-eksplikativnu znanost koja nijeće uopće apsolutni moral, niti je ispravan moralni intuicionizam koji zastupa neposrednost intuicije a ne osvrće se na iskustvo ni na racionalnu dedukciju ili izvođenje razuma iz premisa.

Nisu ideje »usađene« ili ulivene, ne, ali je prirodna ili ulivena *sposobnost* da čovjek, netom uoči što mu odgovara, formulira načelo da to treba činiti, a što mu ne odgovara da treba izbjegavati. A na ovu istinu su došli istaknuti umovi bez Objave. Nju je zastupao i Aristotel. Ona je zahtjev ispravnog mišljenja. Sud, naime, o moralnom valoriziranju je istina. Istina je objekt spoznaje, razuma, i to onog praktičnog, dinamičnog, vitalnog razuma. Razum prosuđuje proporciju ili neproporciju onoga što čini prema cilju za kojim čovjek ide. Na taj način razum dirigira djelatnošću. Ali u tom razumu intuicija je samo jedan element. Ima ih više, recimo: zaključivanje, prihvaćanje pouke drugih, tradicija itd.

I opet treba reći da nisu posljedice jedino mjerodavne. Recimo da se pod tim izrazom shvaća »ono što čovjeku odgovara ili ne odgovara«. Mjerodavna posljedica na koju se čovjek osvrće i mora osvrtni jest: da li pojedini čin odvraća čovjeka od njegove životne punine, od postizavanja životne sreće, od življenja u skladu s naravi, s voljom Božjom izraženom ili očitovanom u strukturi naravnih zakona. To je točno. Ali bi bilo netočno svesti sve posljedice samo na vremensko-prostorni okvir, jer tada bi se zaniijekao opstanak naravnog moralnog zakona. A on postoji. To složno naučava Objava i ljudski razum, teologija i filozofija.

4. Kako se ruši beziznimnost moralnih normi? Kada se »dozvoljava u tim pojedinim slučajevima da se čovjek vlada i suprotno od općenito priznate norme ... bude li se on i u tom iznimnom slučaju držao opće norme radit će ono što je zapravo gore. A tko će reći da je netko u savjesti obvezan da čini ono što je gore?« (str. 383). Više negativnih posljedica u tom slučaju rađaju objektivnu normu postupanja protiv opće norme.

Prije svega treba biti na čistu da li se tim riječima namjerava istaknuti činjenično stanje ili izreći *normativan* sud. Odmah poslije toga je od presudne važnosti odrediti prema ljestvici vrednota ŠTO je ZAPRAVO GORE. Jer tko stvari prosuđuje samo po ovozemnim vrednotama neminovno će doći u sukob s kršćanskim valoriziranjem. Kršćansko će valoriziranje stati na prioritetu duhovnih vrijednosti, duhovnog interesa, pa će ponoviti onaj QUID PRODEST? (Mt 16, 26). Ako je za kršćanina uvijek »gore« i »najgore« naškoditi duši, on ne smije odobriti niti tu iznimku. Ako je za razumnog čovjeka nešto u sebi zlo, on u ime svoga ljudskog dostojanstva mora reći da ga i ta iznimka dehumanizira. I neće je prihvatiti, jer je za njega doista ono GORE, i NAJGORE.

Vratimo se na polaznu točku. Pozitivisti i evolucionisti ukazuju kako su neki ljudi smatrali da je za njih GORE ne-imati više žena, ne-

-prinositi ljudske žrtve, ne-ubijati bolesne roditelje itd. Ti su smatrali te čine moralnim. Da li su tu čini zli jer vrijeđaju iskristalizirano javno mišljenje, ili ga vrijeđaju jer su zli u sebi?

Da odgovorim na to ponavljam što je rečeno na početku: Treba lučiti konstante (koje sačinjavaju bitnu kvalifikaciju ili predstavljaju što je po sebi i uvijek zlo, odnosno dobro) od varijanti (gdje se događaju različita valoriziranja). I u spomenutim »iznimkama« radi se o nekim pretpostavkama pozitivne, ispravne naravi. Svi koji tako postupaju, tj. odobravaju u pojedinim slučajevima te ekscese, ravnaju se po načelu da DOBRO ili ŠTO ODGOVARA, TREBA ČINITI. U čemu je defekt?

Potvrdimo što je rečeno drugom prigodom: Narav ne može doći na manje u većini slučajeva, nego samo u iznimnim slučajevima. Prema tome reći ćemo i ovako: redovito će dobri čini imati kao posljedice dobre učinke, jer se stablo poznaje po plodovima (Mt 7, 16), ali zatajit će u manjem broju slučajeva. To »zatajit će« mjeri se po zakonu čovječjeg defektibiliteta i po činjenici oslabljene strukture ljudske naravi uslijed iskonskog grijeha. Tako će biti uvijek.

Kako ljudi dođu do krivih primjena ispravnih općih moralnih normi? Neki kvare svoje prosuđivanje popuštanjem strastima. Neki stvaraju zlu naviku, pa ih ona nagoni da stvaraju krive sudove. Na neke djeluje okolina. Povlače ih niski, nekontrolirani motivi, slaba intelektualna i moralna kultura.

Moralne norme *ne trpe* u tim slučajevima *nikakve iznimke*. One ostaju u idejnom stanju formulirane posve ispravno. Čisto. Roditelje treba ljubiti. To je norma. Općenita i čista. Sada je pitanje KAKO? U izvodu iz gornje norme uvuku se predrasude ili sada spomenuti elementi krivog suda, emocija, strasti. I izvod ne može biti ispravan. Primjena ili aplikacija norme upada u defekt. Misle da će dokazati ljubav prema roditeljima upravo ubijajući ih da im skrate patnje. Očito, kada bi ti ljudi sačuvali normu u njenoj beziznimnosti ne bi nikada pristupili krivoj primjeni. Kada bi znali da negativne zabrane-zapovijedi obvezuju uvijek i svakoga i svagda, nikada ne bi odobrili ni naučavali da se nevinoga može ubiti. To znači da im fali spoznaja o beziznimnosti ili apsolutnosti moralne norme.

Iz ove pogrešne aplikacije čiste i apsolutne moralne norme nije dopušteno zaključiti da ne postoji naravni zakon ili da su apsolutne moralne norme iluzija. Zakoni što ih izdavaju ljudi podložni su promjenama, ali zakon da treba ljubiti roditelje i njemu slični ne trpe načelne iznimke u formulaciji, nego zastranjenja nastaju u *primjeni*. Varijante nastaju obzirom na neke izvedene norme npr. da nitko ne smije sebe osvećivati. Još češće nastaju varijante u praksi radi krive primjene, ali to ne osporava da postoji apsolutni moral u svojoj načelnoj, idejnoj ili općenito normativnoj naravi. Treba dobro razlikovati idejni od praktičnog reda, načela i njihovu primjenu, pa će pitanje beziznimnosti biti jasnije.⁸

5. Da li oni koji STVARNO pripadaju Katoličkoj crkvi mogu dopuštati spomenute iznimke, npr. iznimku da se u nekim slučajevima rastavi brak? »Među onima koji za sebe kažu da su katolici, pa čak i među

⁸ Isto mj. br. 1018 sl.

onima koji dosta redovito idu u crkvu, kako pokazuju najnovija istraživanja, većina je takvih koji dozvoljavaju iznimke od općih načela« (str. 384). To ne označuje da su oni nevjernici ili nekatolici?

Odmah na početku podvlačim isto. Da li netko dopušta te iznimke od općih načela prema objektivnom, idejnom, načelnom valoriziranju, ili se poziva na subjektivne motive slabosti, teškoće, neugodnosti, nemogućnosti? O tome ovisi ispravan sud o tim iznimkama. Jer jedno je sigurno: Vjernik zna za apsolutnu zabranu rastave ženidbe i ne može a da se na nju ne pozove i da se po njoj kao vjernik ne ravna. Dogodi se da civilni zakoni pogoduju rastavama, i u tom slučaju oni se umiješaju kao elementi koji su omogućili neispravnu primjenu Kristova apsolutnog načela o nerastavljivosti ženidbenog veza. Znači da vjernici u praksi krivo zaključuju. Na njih djeluju okolnosti. Time ne obeskrepljuju beziznimnost normi, nego učvršćuju istinu da je potrebna kultura, znanje, odgoj, vjerski duh i druge kvalitete da se shvati kako su vrhovne moralne norme beziznimne.

Uzmimo nama jedan blizak primjer: o kontracepciji. Neki su mislili da se u pojedinim slučajevima može izravno prihvatiti kontracepcija da se spase neka viša dobra, recimo: vjernost i intimnost braka. Ti nisu time zaniijekali prioritet duhovnih vrednota, ni vječnog spasa. Međutim, nisu dovoljno pazili da je norma koja zabranjuje kontracepciju uvijek i bezuvjetno valjana. A apsolutno valjani zakon svojom unutrašnjom naravi uvijek obvezuje. To je, recimo, u našem slučaju cijena života i zabrana onemogućivanja rađanja života u njegovu potencijalu ili prirodnom procesu. Zastupnici »iznimaka« krivo su izveli zaključke. Krivo su primijenili premise. Nisu znali da prioritet spada na zabrane ili norme izrečene u negativnom obliku, a da poteškoćama u pojedinim slučajevima treba doskočiti na drugi način, pa i žrtvama ili snošenjem poteškoća. Potrebno je znanje, odgoj, poznavanje teologije, nezainteresirano, objektivno promatranje problema, pa će primjena načela biti ispravnija. Norma koja zabranjuje atentat na život u njegovu potencijalu preča je od norme da treba udovoljiti partneru, pogotovo kada se može izbjeći iz situacije drugim putem. A taj drugi put je u slučaju obavezan.

Bez sumnje, to ne znači da će svatko uvidjeti ispravnost ove nauke. Ali ona je prikazana od Crkvenog učiteljstva. Ako, dakle, neki vjernik neće da to rješenje prihvati, pravo se može sumnjati u njegovu vjernost i poslušnost Crkvi. Ako ne sluša Crkve što slijedi? Da nije vjeran član te zajednice. Isus je odgovorio preciznije (Mt 18, 17; Gal 1, 9; 2 Iv 9).

6. Logično slijedi: »(Božja tajanstvenost) omogućava iskreno prihvaćanje i neshvatljivih zakona, ili barem neshvatljivih primjena moralnog zakona. Ali samo onda kada su oni apsolutno sigurno objavljeni« (str. 384). Traži se apsolutna sigurnost objave.

Teologija nas uči da u prostor vjere spadaju ne samo one istine što su izričitim riječima objavljene, nego i one što su objavljene implicite ili u drugim istinama. Drugim riječima: Neke su vjerske istine objavljene samo ekvivalentno kao dio u cjelini, ili pojedinačno u općenitom ili kao potencijalni dijelovi u biti, ili u korelatnoj istini. Rekli bi stari: *Qui revelat totum, revelat implicite partes*. Uz takve istine, prihvaćene

u ime božanske vjere, postoji niz istina što spadaju na prostor vjere u ime Crkve ili teologije, i te su istine nekako povezane s objavljenom riječi.

Objavljeno je: NE UBIJ! U tome je sadržana osuda aborta, a danas već Pavao VI izvodi i zabranu izravne kontracepcije. Krist je načelno odbacio rastavu braka, s bilo kojeg razloga, prema tome nitko nije ovlašten da dopušta iznimke. Što su u stvari *iznimke*? To bi bila neka vrst dispense, a dispense može dati samo zakonodavac, odnosno zakonita vlast. Nitko u Novom zavjetu nije primio vlast da u pojedinim slučajevima, zakonito sklopljenu ženidbu pred Bogom, razriješi.

Je li takva beziznimnost zakona pretjerana? Za perspektivu vjere nije nepametna, jer osnovnim zakonima morala ne upravlja čovjek. Ti su zakoni u strukturi raznih bića, u našem slučaju u muškarcu i ženi, i povezani su s mnogim drugim faktorima npr. s redom u društvu. Vjera traži jednostavno prihvaćanje objavljenih istina. Vjera je pokornost, žrtva. Ako to nije, nije ni vjera. Ali, niti pojedinac, niti Crkva ne može očekivati da će svaka istina biti vlastitim izrazima »apsolutno sigurno objavljena«, dovoljno je da to bude — kako je rečeno — ekvivalentno i po smislu, i u tom se slučaju također tvrdi da je ta istina uistinu, zbiljski i u pravom smislu sadržana u objavi.

Crkva je pozvana tumačiti evanđeoski i naravni moralni zakon. Krist je apostole postavio za sigurne čuvare i čuvare svega moralnoga zakona. I naravni zakon je izraz Božje volje. I njegovo je vjerno vršenje ljudima potrebno za vječno spasenje (HV br. 4). Crkva nije začetnica toga zakona. Ona ne može o njemu samovoljno odlučivati. »Nikada joj neće biti slobodno da proglasi dopuštenim ono što nije dopušteno zbog svoga unutarnjeg i nepromjenljivog protivljenja istinskom dobru čovjeka« (ist. mj., br. 18).

Eto, treba gledati ono »istinsko dobro čovjeka«. A istinsko je dobro čovjekovo ono što je takvo u perspektivi vrhovnih kriterija dobra i zla. Doista, ako promatramo ovog i onog bračnog druga možda bi — sudeći prema ovozemnim interesima — za njega bilo bolje da se rastane od zakonito uzete žene ili žena od muža, ali ako mu to ne dopušta interes duše, njegov vjerski poziv, odnosno prioritet duhovnih dobara, za njega nije *gore* ostati u braku, nego bi bilo *gore* rastati se od bračnog druga proti jasno izražene volje Božje da nitko ne smije proglasiti razjedinjenim što je Bog sjedinio. To je, dakle, gledanje na pitanje s čisto vjerske perspektive, a s čisto civilne perspektive ili s ugla ovozemnih interesa bolje bi bilo da se rastanu.

No, gledajmo i s te strane pitanje. Promislimo što bi se dogodilo kada bi se tako mogle obavljati rastave da se izbjegne onomu što je *gore* u pojedinim slučajevima. Svaki bi se pojedinac, kada mu se prohtije mijenjati bračnog druga ili iz manje važnih razloga, na laganu ruku mogao prizvati na tu mogućnost i došao bi u pitanje i sam zakon o nerazrješivosti braka. A bi li to i s čisto naravnog gledišta bilo dobro ili zlo i *gore*? Kakve bi konačne posljedice uslijedile iz načelno proglašene mogućnosti da se u Božjim zakonima daju »iznimke«?

Potrebno je govoriti s velikom preciznošću, diferenciranjem, kadgod govorimo o tome kako ljudi proglašuju dopuštenim ili nedopuštenim

čin poslije nego su dobili konačnu bilancu kao pozitivnu, odnosno negativnu. Najprije treba staviti na čisto što se smatra pozitivnom, što negativnom bilancom. Odgovor će ovisiti o raznim nazorima na svijet i život. Kada su u pitanju vjernici, oni ne samo da znaju da ima u sebi dobrih i zlih čina, nego znaju da je najgora bilanca ona koja je negativna u svjetlu viših, duhovnih vrednota, te da ne može postojati »iznimka« u Božjim i naravnim zakonima bez ovlaštenja Božjega, jer on je jedini gospodar tih zakona.

7. Na koga spada procjenjivanje posljedica? »Koje i kakve posljedice ima neki čin, spada na kompetenciju stručnosti... Ovisi o tome hoće li konačna i neformalna bilanca svega biti pozitivna ili negativna, moralno dozvoljena ili zabranjena« (str. 385). »Proučavanje i utvrđivanje koju vrijednost ljudi, pojedine ideologije, grupe ljudi, kulture... smatraju za višu a koju za nižu, spada na znanosti o čovjeku i na sociologiju« (ist. mj.).

Nema sumnje da znanosti o čovjeku mogu na bazi pozitivne metode mnogošta dobra doznati o posljedicama pojedinih čina i o konkretnim ljestvicama vrednota po kojima se ljudi ravnaju. Sve je to dobro, korisno, hvalevrijedno. Ali pod jednim uvjetom: *Da u svojim izvodima ili zaključcima ne pređu na normativno područje.* Netom izgovore svoj sud odobravanja onoga što se u svjetlu naravnog i Božjeg zakona ne smije odobriti, te su znanosti prešle svoje granice. One su postale nezakonito autonomne. Barem tako govorimo u granicama vjere, u krugu vjernika ili onih koji priznavaju autoritet Objave. Činjenično stanje samo po sebi ne može predstavljati normu djelovanja, ni kriterij prosuđivanja dobra i zla. Ne smije se reći da se »iznimke« dopuštaju, jer iznimke može dopustiti samo onaj koji je zakon proglasio ili dobio punomoć dispenciranja od obaveze zakona u pojedinim slučajevima.

8. Iznimnost moralnih normi po nekima se proteže i na šire polje. »Crkva je došla u sukob sa ljudskom stvarnošću takvom kakva ona jest u ovom trenutku svog razvoja... Crkva je mijenjala kroz povijest svoju ljestvicu vrijednosti, postavlja se pitanje neće li je promijeniti i danas, i to tako da njezino prosuđivanje bude bliže općem mišljenju« (str. 387). Zašto ne bismo mogli ustvrditi da Crkva još uvijek svoju kompetenciju na području vjere i morala krivo shvaća, pa da bi se mogla promijeniti »i u određivanju po kojem se sistemu vrijednosti moraju ljudi ravnati u prosuđivanju moralnosti svojih čina«? (str. 387—388). Dakako, ako se ne radi o izričitoj definiciji, i apstrahirajući od problema što sve Crkva može uopće definirati (ist. mj.).

Nema sumnje da će Crkva u osnovnim svojim gledištima uvijek dolaziti u raskorak sa stvarnim stanjem, jer *de facto* nedosljednosti u praksi života biti će uvijek. To je pitanje kukolja i zla uopće u ljudskom društvu. Tako je, sablazni će uvijek biti (Mt 13, 38 sl; 18, 7). Ako je Krist izgovorio »VAE« svijetu radi sablazni, znači da ga je upozorio kako se ne smije pomiriti s tom činjenicom, nego nastojati slijediti normu da ih ne smije biti, odnosno da se nitko ne upiše u uzročnike tih defekata ili nedosljednosti u praksi.

Nikada Crkva nije zagovarala mišljenje da se čovjeka smije lišiti njegovih osnovnih ljudskih prava. Nikada Crkva nije zastupala mišljenje da se nevinna osoba smije pogubiti. Pitanje robova nastojala je rješavati

kako su mogućnosti dopuštale, jer na to je osjećala poziv od Krista i apostola (Gal 3, 28). A prema onima koji su za društvo bili pogibeljni zastupala je mišljenje koje zastupaju i današnji vlastodršci u svijetu. Hoće li Crkva i dalje tako misliti? Bez sumnje, jer kada bi slijedila mišljenja svijeta koliko se protive Božjim mislima, izdala bi samu sebe. I sv. Pavao je osjećao težinu beziznimnosti i antikonformizma, pa je ustvrdio bez kolebanja da, kada bi još nastojao svidjeti se ljudima, ne bi bio sluga Kristov (Gal 1, 10).

Vrlo je pogibeljno tvrditi da je Crkva mijenjala svoju ljestvicu vrednota kroz povijest. Ona nema svoje ljestvice vrednota. Njezina je ljestvica vrednota ona koju je primila od Krista. Spas duše će uvijek ostati na prvom mjestu. Poslije toga dolaze sredstva kojima se taj spas omogućava: milost, krepost. Varijante će nastati kada se radi o tome kako u pojedinim slučajevima spasiti krepost ili višu vrednotu, ali pri tom prosuđivanju ona se rukovodi uvijek istim načelima: Zabrane ili zapovijedi izražene u niječnom obliku obvezuju svakoga, uvijek, svagdje. U IX vijeku formulira svoju misao kao i danas: Nitko se ne smije siliti da prigrlji vjeru (Denz 647). Aleksandar II u XI vijeku poziva da treba tolerantno postupati s vjerskim uvjerenjima drugih (Denz 698). Vrijedno je čitati humane direktive Inocenta III u odnosu prema Židovima (Denz 733) itd. I odnos Crkve prema vjerskim obredima Židova bio je uzoran (Denz 480). Robove treba pustiti na slobodu, jer to je zahtjev Kristov (Denz 668), kako govori Ivan VIII u devetom vijeku. Taj Papa zapovijeda da se tako postupa. Što sve ne znači da nije, u pojedinim slučajevima, neovlašteno, protupropisno, bilo i odstupanja od tih zapovijedi. To nisu bile zakonite dispense ili priznate iznimke, nego to su jednostavno bile nedosljednosti, nevjernosti, grijesi. Ali u prosuđivanju odgovornosti pojedinaca, pojedinih skupina, pojedinih epoha i sl. moramo voditi računa o kolektivnoj sugestiji, o moći nekontroliranog javnog mnijenja, o socijalnim i drugim prilikama. Ne u svrhu da defekte opravdamo ili odobrimo, nego da ih nastojimo shvatiti, a Bogu prepustiti sud. Ako i danas ima krajeva u svijetu gdje se djevojka ne pita koga će odabrati za životnog druga, Crkva u tome nema ama baš nikakve ingerencije. Hoćemo li joj zamjeriti da silom ne dokida običaje što vladaju i kod nekih kršćana na niskoj kulturi, ako djevojke prihvaćaju za životne drugove osobe koje im roditelji označe, uvjereni da Bog preko roditelja govori? Crkva preko misionara i danas te ljude urazumljuje, ali silom ne nastupa.

9. Crkva je »de facto u sukobu i s iskristaliziranim javnim mišljenjem i s općim uvjerenjem o moralnosti ili nemoralnosti pojedinih čina« (str. 388).

Recimo da je to javno mišljenje ili opće uvjerenje u prilog kontracepciji, onoj izravnoj, odabranoj, savjetovanoj, recimo, kada se radi da se popusti intimnosti ili da se »spasi« vjernost u braku. Što ćemo reći o takvom javnom i općem mišljenju?

Da ono nije mjerodavno i da ga treba ispravljati. Imamo sličnih slučajeva i na drugim područjima npr. na područjima poštivanja tuđe imovine, tuđega dobrog glasa, traženja svojih prava, osvete i sl. Stari su govorili uvijek svježu istinu: Ima izvoda iz osnovnih moralnih načela koji su jasni samo mudracima npr. da nitko ne smije vlastitom inicija-

tivom krojiti pravdu. Kulturno izdizanje je zahtjev dana upravo obzirom na ovo krivo shvaćanje ili primjenjivanje osnovnih moralnih normi.

Pavao VI je imao pred očima tu situaciju. Zaokruženo je uočio čovjeka i njegov poziv u svemiru. Iznio je svoj stav u pitanju tako da je ustvrdio beziznimnost obaveze poštivanja prirodnog tijeka u procesu oplodnje-začeca-rađanja. On je pokazao optimizam u pitanju da li je današnje javno mišljenje sposobno shvatiti tu nauku (HV br. 12). Ako je javno mišljenje i protivno, Crkva odgovara: NON LICET! I uvjerena je da se radi o istinskom dobru čovjeka (HV br. 18). Moralne se norme ne reguliraju po pojedinim situacijama, gledajući s ovozemne perspektive što bi bilo dobro ili bolje, nego s perspektive Kristove nauke. »Ni u čemu ne umanjiti spasonosnu Kristovu nauku to je najodličniji oblik ljubavi prema dušama« (ist. mj. br. 29).

Da netko može tvrdoglavo misliti protivno ovome kako se izražava Crkveno učiteljstvo stvar je jasna, ali za vjernike je put određen. Kada Papa i ne govori *ex cathedra* dužni smo prihvatiti njegovu nauku s poštivanjem i u duhu poslušnosti (LG br. 25). U biskupijama biskupi su službeni učitelji vjere i njihov intervent treba primiti s analognim osjećajima (LG br. 27). A naši su biskupi odredili da »ako se netko nakon stanovitog vremena ne bi htio pokoriti zakonitom crkvenom autoritetu, ne bi mogao dobiti odrješenje« (PORUKA od 18. II 1970, str. 3). Ako netko sebe smatra pametnijim od Pape i od biskupa, iako nema za to temelja, s njim dijaloga ne može biti. Dolazimo do zaključka da »filiis Ecclesiae« tj. onima koji se nazivaju pripadnicima, sinovima Crkve, nije dopušteno ići putevima odbačenim od Crkve u pitanjima o regulaciji porođaja, odnosno u tumačenju božanskog zakona o pitanju (GS br. 51).

10. Treba prihvatiti opće mišljenje o pitanju, jer ono je manifestativna norma moralnosti. »Opće bi mišljenje bilo neke vrsti manifestativna norma moralnosti, ono bi odražavalo a ne konstituiralo ono što je zbilja naravno, i, dosljedno tome, dobro i istinito« (str. 389).

Da *ispravno opće* mišljenje predstavlja neko manifestativno sredstvo prosuđivanja moralnosti stvar je van diskusije. Ako je pak to mnijenje neispravno (a o tome će prosuditi kompetentan forum, u slučaju moralnog zakona Crkveno učiteljstvo), treba ga ispravljati, jer je deformirano, iskrivljeno. Nije, naime, narav kao takva pouzdano mjerilo moralnog valoriziranja, jer je oslabljena iskonskim grijehom, pa je potrebno tu narav liječiti, ispravljati (ona stara *gratia sanans*). Ima mnogo više temelja da se goji nepouzdanje u ljudsku narav, nego pouzdanje. Barem tako govori kršćanska pedagogija i antropologija.⁹

Na temelju ovoga Crkva nas uči da je bilo apsolutno potrebno da Bog pouči čovjeka u istinama potrebnim za Nadživot, ali da je bilo potrebno da ga pouči i u onim istinama vjere i morala do kojih bi se i sam mogao vinuti svojim razumom i to upravo radi sadašnjeg stanja ljudske naravi koja je oslabljena iskonskim padom (Denz A 4). Tako vjera postaje ispravljač i vodič naravnog umovanja.

Da li će netko prihvatiti ovu nauku Crkve, to je njegovo osobno pitanje. Ipak, koliko ne prihvaća, dijalog mora voditi s drugih pozicija.

⁹ Isti, I—II q. 109, art. 1 sl.

Snaga argumentiranja mora se, u tom slučaju, tražiti drugim putem, jer metoda diskusije mjeri se prema objektu znanosti i stavu onoga s kim se raspravlja. U pitanju vjere to je određeno, ali samo za one koji prihvaćaju vjeru sa svim njenim zahtjevima.

Drugi vatikanski koncil upozorava kako je danas mnogima teško harmonički uskladiti »valores perennes« i pronalazke modernih znanosti (GS br. 4). Ali naglasuje isti Koncil da je nemoguće da dođe do raskoraka između naučavanja vjere i uistinu znanstvene metode, ako se pri tome drži moralnih normi (GS br. 36). Ali uvijek Crkva ponavlja isto: Područje razumske i vjerske spoznaje razlikuje se po svom objektu, porijeklu, cilju (GS br. 59). Zanimljivo je da je Koncil u fus-noti usvojio izražavanje P. Gosselin-a, naime da je zadaća Crkve da evangelizira a ne civilizira, a, ako ide za civiliziranjem, to čini posredstvom evangeliziranja.

Vjerujem da svi priznajemo kako je Drugi vatikanski koncil govorio jezikom današnjice. Pred očima su mu napreci modernih znanosti. On im priznaje zasluge. Pogibelj od prenaplašavanja zasluga tih znanosti krije se u sklonosti da se padne u fenomenizam i agnosticizam. To se događa netom se metoda tih znanosti svede na vrhovno mjerilo istine. Dapače, može se dogoditi da idući tim putem »čovjek bude smatrao da je sebi dovoljan pa da mu nije ni potrebno tražiti istine iznad sebe« (GS br. 57). Pozivajući teologe da saslušaju glasove novih otkrića, Koncil ih upozorava da ne ulaze u nedopuštene nagodbe, nego da uvijek slijede beziznimnost vjere i morala, tj. da govore o vjerskim istinama »eodem sensu eademque sententia« (GS br. 62). Svi su vjernici, osobito teolozi i učenjaci, dužni suditi i tumačiti sve pojave »*integro christiano sensu*« (GS br. 62).

Problemi što danas muče vjernike i vjerske mislioce na svoj su način mučili vjernike prvih vjekova. I Pavlov učenik Timotej nalazio se u sličnoj situaciji. Pavao mu nalaže da Veselu vijest treba propovijedati bez obzira na to da li se ona sviđa ili ne sviđa slušateljima. Mjerilo se ne nalazi u odobravanju ili ugađanju slušateljima, nego u autentičnoj nauci Kristovoj, u interesima spasenja (2 Tim 4, 1—6). I onda je bilo vrijeme kada neki nisu podnosili zdrave nauke nego su prema svojim strastima nagomilavali učitelje »da im škaklju uši«.

»A ti budi trijezan u svemu, podnesi patnje, vrši djelo propovjednika Vesele vijesti, ispuni svoju dužnost do kraja« (2 Tim 4, 5).

SUMMARIUM

Haud difficulter omnes deviationes quae campum moralem respiciunt ad relativismum moralem reduci possunt. Sed ad talem relativismum non una patet via. Sunt qui provocant ad mutabilem evolutionem scientiarum positivarum. Nec desunt qui ad opinionem multitudinis provocant et »exceptiones« in normis moralibus fundamentalibus introducendas esse defendunt. Hic via in casibus particularibus matrimonium etiam ratum et consummatum dirimi volunt, et directam contraceptionem eligere licite posse censent, vitam quoque euthanasia breviorum facere, et ita porro. Valorem enim absolutum normis moralibus denegant. Auctor huius articuli tum ad S. Scripturam, tum ad Magisterium Ecclesiae necnon ad theologorum doctrinam provocat, et tales »exceptiones«, quae dispensationes quasi essent, omnino respuit, cum ordinis moralis tam naturalis quam evangelicae unus Deus auctor existat nec cuiquam licitum manet iura Dei hac in re usurpare. Ordo moralis obiectivus etiam hac in quaestione primatum suum obtinere vocatur.